

*Доцент, к.е.н., Артеменко Л.П.
Студент, Поліщук А.С.
Національний технічний університет України «КПІ»*

КОМПЛЕКСНЕ ОЦІНЮВАННЯ РІВНЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

Постановка задачі. Стабільне функціонування, зростання економічного потенціалу будь-якого підприємства в умовах ринкових відносин багато в чому залежить від наявності надійної системи економічної безпеки підприємства (ЕБП). Це зумовлено передусім збільшенням числа загроз ЕБП у сучасних умовах; наявності «новаторів», невідповідних для роботи в нестабільних умовах; збільшенням кількісної та якісної ролі приватного сектора економіки; зростанням у структурі джерел фінансового забезпечення підприємств частки залучених джерел і зменшенням частки власних джерел фінансування. У сучасних умовах кожному підприємству необхідна програма конкретних дій, спрямованих на створення управління системою економічної безпеки. Забезпечення економічної безпеки підприємств потребує створення специфічного механізму попередження та мінімізації дії загроз [1]. Визначення рівня ЕБП є важливий етап для формування пріоритетних напрямків розвитку та ефективного управління, що зменшить негативний вплив нестабільного зовнішнього середовища.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанням розвитку підприємств приділяли велику увагу в своїх працях зарубіжні учені: П. Друкер, Р.М. Качалов, Г.Б. Клейнер, А. Маршалл, Ж.С. Сімонді, М.І. Туган-Барановський, Й.А. Шумпетер. Вагомий внесок у дослідження проблеми економічної безпеки держави та підприємництва зробили вітчизняні вчені: В.В. Шликов, М.І. Зубок, В.І. Забродський, О.В. Ареф'єва, І.Ф. Бінько, В.М. Геєць, М.М. Єрмошенко, Я.А. Жаліло, С.Ф. Покропивний, О.О. Терещенко. Зусиллями багатьох учених розроблено економічні, правові та інституційні засади

гарантування економічної безпеки підприємства, окреслено головні принципи та напрями вдосконалення системи управління економічною безпекою підприємства в ринковій та перехідній економіках, розвинуто теорію фінансової стійкості підприємств в умовах глобалізації та інноваційного типу економічного розвитку.

Аналіз літературних джерел стосовно проблеми формування системи показників оцінки ЕБП дозволив визначити, що думки вчених стосовно кількості показників, їх переліку, алгоритмів розрахунку та нормативних значень відрізняються. Щодо переліку показників оцінки ЕБП в літературі існує декілька думок. Слід додати, що деякі з авторів ототожнюють показники економічної і фінансової безпеки підприємства, що на нашу думку є не досить вірним, оскільки система показників ЕБП має містити окрім фінансових показників, показники виробничої і соціальної сфер. Тому виникає необхідність розробки комплексної методики оцінювання ЕБП з урахуванням функціональних складових безпеки.

Формулювання цілі статті. Метою даної статті є розробка комплексної методики оцінювання ЕБП з урахуванням функціональних складових безпеки. Досягнення поставленої мети обумовило необхідність розв'язання таких завдань: визначення сутності економічної безпеки; розробка комплексної методики оцінки та рекомендацій щодо підвищення рівня ЕБП.

Методологія. У процесі дослідження використано сукупність методів наукового пізнання явищ і процесів в економічній сфері: конкретно-історичний аналіз – для уточнення основних понять, що зазнали змін; порівняльний аналіз – при проведенні аналізу наукових праць українських і зарубіжних учених; абстрактно-логічний метод – з метою теоретичного узагальнення й формулювання висновків. Методологічною основою дослідження є системний підхід, метод логічного аналізу. Інформаційну базу статті склали зібрані та опрацьовані первинні матеріали, дані літературних джерел.

Виклад основного матеріалу. За ринкових умов господарювання важливого значення набуває економічна безпека суб'єктів підприємницької діяльності. Існує багато поглядів на трактування поняття «економічна безпека». Так, В.І. Забродський трактує економічну безпеку, як кількісну та якісну характеристику властивостей фірми, яка відображає здатність «самовиживання» та розвиток в умовах виникнення зовнішньої та внутрішньої економічної

безпеки [2]. На думку В.В. Шликова, економічна безпека підприємства – стан захищеності життєво важливих інтересів підприємства від реальних та потенційних джерел небезпеки або економічних загроз [3]. Найбільш точно ЕБП можна визначити як стан корпоративних ресурсів (ресурсів капіталу, персоналу, інформації і технології, техніки та устаткування, прав) і підприємницьких можливостей, за якого гарантується найбільш ефективне їхнє використання для стабільного функціонування та динамічного науково-технічного й соціального розвитку, запобігання внутрішнім і зовнішнім негативним впливам (загрозам) [4].

Для комплексної оцінки рівня ЕБП рекомендується використовувати наступну методику, що складається з послідовних етапів і розроблена на основі узагальнення декількох підходів [5, 6, 7, 8, 9, 10]:

1. Визначення джерел небезпеки (негативних впливів) та інформаційної бази для оцінки рівня ЕБП. Джерелами таких негативних впливів є різноспрямованість економічних інтересів підприємств, регіонів і держави, слабка мотивація працівників до попередження загроз і незацікавленість у кінцевих результатах діяльності підприємства, значна частка дебіторсько-кредиторської заборгованості в балансі підприємства, підвищена зношеність активної частини основних фондів та ін. Джерелами інформаційної бази для оцінки рівня ЕБП може бути фінансова звітність, експертні висновки, результати перевірок, постійного моніторингу господарської діяльності тощо.

2. Вибір і систематизація показників діяльності підприємства за функціональними складовими безпеки: 1) фінансова складова - досягнення найбільш ефективного використання корпоративних ресурсів; 2) техніко-технологічна складова - рівень застосування технологій, що відповідають сучасним світовим аналогам щодо оптимізації витрат ресурсів; 3) кадрова складова - розвиток інтелектуального потенціалу підприємства, ефективне управління персоналом; 4) інформаційна складова - інформаційно-аналітичне забезпечення усієї діяльності підприємства; 5) політико-правова складова - правове забезпечення діяльності підприємства і дотримання чинного законодавства; 6) екологічна складова - мінімізація забруднення довкілля; 7) силова складова - забезпечення фізичної безпеки персоналу підприємства і збереження його майна. 8) маркетингова складова – характеризує надійність взаємодії з економічними контрагентами та оцінки ринкових можливостей. 9) організаційно-управлінська складова – відповідність організаційної структури

цілям та меті підприємства, забезпечення прибуткової діяльності підприємства.

3. Розробка бальної системи оцінок, питомої ваги значущості для розрахунку показників кожної функціональної складової ЕБП на основі експертного методу. Тобто внаслідок обробки великого масиву статистичної інформації у поєднанні з досвідом роботи підприємства можна виокремити допустимі значення певних зон для кожного показника ЕБП.

4. Визначення середнього бального значення по кожній функціональній складовій ЕБП. Для цього слід скористатись послугами експертів, чисельність яких визначити за формулою:

$$n = 0,5 \times (3/b + 5), \text{ де} \quad (1)$$

b – допустима ймовірність помилки експертів, тобто $1 \geq b > 0$.

За оцінками експертів розраховується середньозважені значення оцінок експертів ($x_i \beta_i$) по кожному показнику з використанням формул математичної статистики:

$$x_i \beta_i = \frac{1}{n} \sum_{j=1}^n x_{ij} \beta_{ij} \quad (2)$$

де x_{ij} – бал, виставлений j -м експертом за i -м показником;

β_{ij} – коефіцієнт вагомості, виставлений j -м експертом за i -м показником;

n – кількість експертів.

Або зіставити фактичні розраховані та порогові значення показників безпеки й розподілити їх за зонами безпеки.

5. Введення коефіцієнта значущості функціональних складових безпеки та визначення комплексного показника ЕБП з використанням формули (2): з досвіду понад 50 підприємств, питома вага значущості функціональних складових економічної безпеки, становить для: промисловості (8, 2, 3) — 0,1; (5) — 0,15; (4, 6, 7) — 0,05; (1, 9) — 0,2; сільського господарства (1, 6) — 0,2; (2, 3, 4) — 0,1; (5, 7) — 0,05; (8, 9) — 0,1; торгівлі (1) — 0,2; (3, 5, 8) — 0,15; (4, 9) — 0,1; (6, 2, 7) — 0,05.

6. Графічне відображення отриманих результатів. Наприклад, графічна модель розподілу функціональних складових ЕБП з їхніми оцінками, де буде відображено відповідну зону небезпеки для кожної складової. Порогові значення зон небезпеки слід вибрати експертним методом (як і максимальний бал оцінки) з урахуванням досвіду і специфіки роботи підприємства. Потрібно провести аналіз значень функціональних складових і комплексного показника

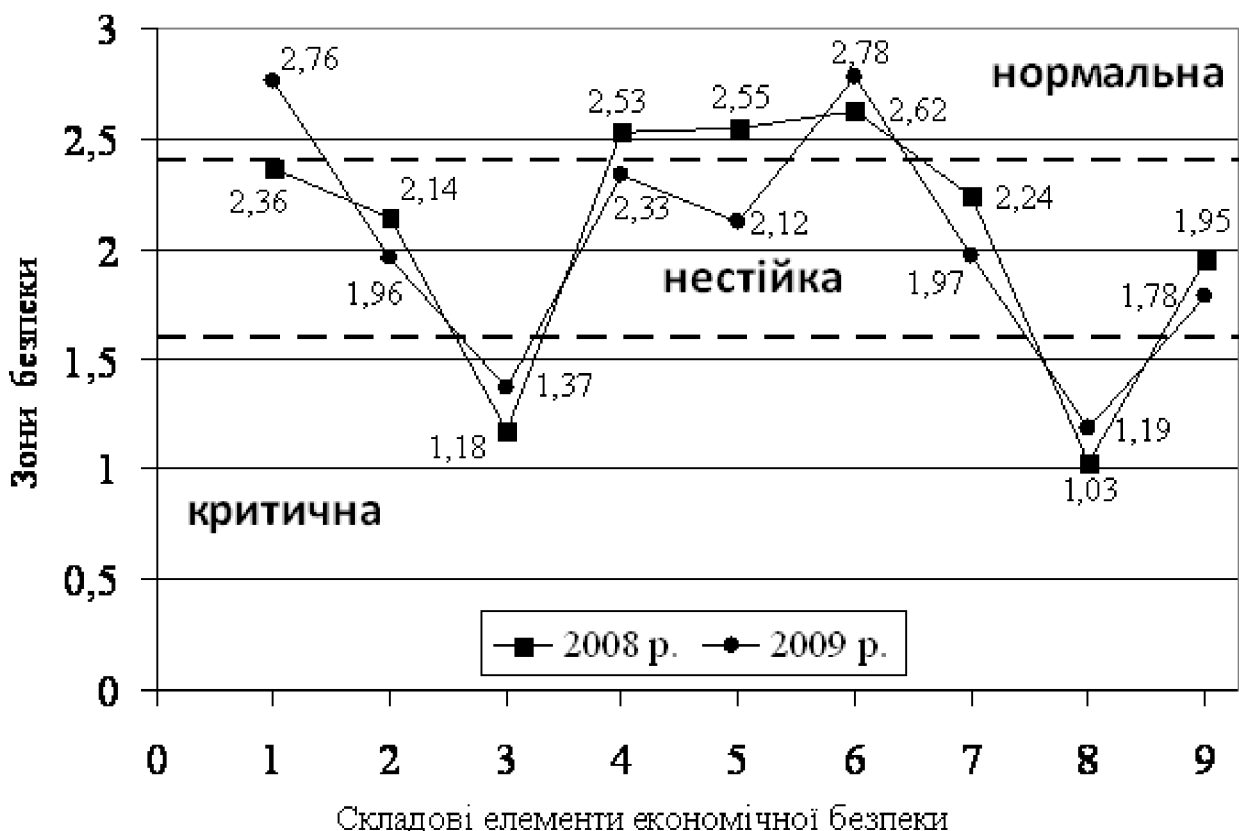
ЕБП.

7. Розроблення рекомендацій щодо підвищення ефективності управління системою економічної безпеки підприємства. Такими рекомендаціями можуть бути: у рамках технологічної безпеки - закриття низькорентабельних і збиткових підприємств; зміна системи оплати праці наукових кадрів; створення нових організаційно-виробничих структур; використання лізингу; активна участь у міжнародних виставках, семінарах; у рамках ресурсної безпеки - удосконалювання системи розрахунків; підвищення продуктивності праці; збільшення капіталовкладень у ресурсозбереження; стимулювання «ресурсного» напрямку НДДКР; у рамках фінансової безпеки - застосування принципу дотримання критичних термінів кредитування; створення інформаційного центру, щоб постійно мати зведення про борги підприємства і перекрити канали витоку інформації: створення в структурі інформаційного центру спеціальної групи фінансових робітників, що перевіряла б податкові та інші обов'язкові платежі для виявлення можливої переоплати і надавала зведення про тих, що мало використовуються, основних виробничих фондах із метою їхнього можливого продажу; використання нових форм партнерських зв'язків; у рамках соціальної безпеки - наближення рівня оплати праці до показників розвитих країн, широкого залучення робітників до управлінських функцій; підвищення кваліфікації робітників; зацікавленість адміністрації підприємства в працевлаштуванні безробітних; розвиток соціальної інфраструктури підприємства; підвищення матеріальної відповідальності робітників за результати своєї праці тощо; у рамках маркетингової безпеки – постійно спостерігати за станом ринку, розроблювати та контролювати ринкову та продуктову стратегії, налагоджувати зв'язки з громадськістю тощо; у рамках організаційно-управлінської безпеки – постійно здійснювати бізнес планування та аудит, ефективно використовувати систему управління ризиками та систему управління в кризових ситуаціях, реструктуризація та оптимізація підприємства тощо.

Застосування на практиці даного алгоритму оцінки економічної безпеки та підвищення її рівня було успішно застосовано на прикладі підприємства геофізичної галузі ТОВ НВП «Геопром». Були визначені джерела негативних впливів та слабких місць на основі SWOT-аналізу. Джерелами інформаційної бази для оцінки рівня ЕБП були фінансова звітність та експертні висновки.

Використовуючи основні показники діяльності ТОВ НВП «Геопром»,

було визначено середні значення показників за функціональними складовими ЕБП і розподілено їх за зонами безпеки (рис. 1).

Рис. 1. Графічна модель розподілу функціональних складових ЕБП ТОВ НВП «Геопром», на початок 2008–2009 рр.

Загальний показник ЕБП ТОВ НВП «Геопром» із урахуванням вагомості функціональних складових становитиме на початок 2008 р. – 2,049; на початок 2009 р. – 2,032. За цими показниками підприємство перебуває в зоні нестійкої безпеки через низький рівень показників фінансової та кадрової безпеки, які для підприємств промисловості в структурі комплексного показника безпеки мають значну питому вагу. В першу чергу, це зумовлюється тим, що критично низькі оцінки отримали маркетингова та кадрова складова ЕБП, а саме наступні параметри: розвиненість системи мотивації персоналу; ступень творчої ініціативності персоналу; гнучкість цінової політики; рівень використання реклами. Вирішення цих проблем потребує використання певних заходів щодо реформування кадрової й маркетингової безпеки.

Заходи щодо реформування кадрової безпеки:

- оновлення кадрової політики підприємства на основі її орієнтації на

вибір, підготовку та збереження висококваліфікованих інженерних кадрів, здатних до розробки й упровадження інновацій, забезпечення розвитку інноваційної культури персоналу, вивчення схильності працівників до творчості, можливостей використання їх здібностей і знань в інноваційній діяльності підприємства;

- інвестування в розвиток людського капіталу підприємства, запровадження системи безперервного навчання на виробництві;

- забезпечення соціального захисту працівників підприємства;

- створення прогресивної системи матеріального стимулювання, на засадах оплати за фактично виконані роботи для виробничого персоналу. Затвердження цієї системи та доведення її до відома працівників. Також необхідно створити накопичувальний фонд заохочень та преміальних виплат, за рахунок якого можливо більш ефективно використовувати систему матеріального стимулювання;

- створення системи морального стимулювання, яка б передбачала за досягнення певних позитивних результатів на загальних зборах обов'язково відзначати кращих та оголошувати подяки, нагороджувати працівників недорогими, але почесними подарунками, найбільш сумлінних працівників заохочувати додатковими вихідними днями або туристичними путівками на відпочинок;

- створення сприятливого клімату для плідної роботи персоналу.

Заходи щодо зміни маркетингової безпеки:

- активізація рекламної діяльності. Потрібно інформувати споживачів про якість продукції ТОВ НВП «Геопром» не лише через поодинокі оголошення. А й частіше замовляти наукові статті рекламного характеру в спеціалізованих журналах, використовувати мережу Інтернет;

- здійснювати ретельний контроль за змінами в маркетинговому середовищі, діяти ситуативно та з високою мобільністю;

- при збільшенні вартості замовлення збільшувати знижку;

- надавати знижки постійним клієнтам;

- слід використовувати психологічні ціни (встановлювати ціни на продукцію в межах цінової психологічної сітки; поширювати рекомендаційних ціни, які трішки вищі за ціну, яку потім пропонувати).

Даний ефект необхідно підсилити збільшенням продуктивності праці за рахунок інноваційних засобів управління персоналом. За таких умов, навіть без

втручання в політику просування та продажів, рентабельність продукції прогнозується на рівні приблизно 3 – 4 %.

Висновки. В результаті дослідження було проведено оцінювання рівня ЕБП ТОВ НВП «Геопром» в динаміці. В результаті покомпонентного аналізу було виявлено нестійкий стан безпеки та складові, які його спричиняють. Враховуючи специфіку діяльності підприємства, було запропоновано низку заходів щодо підвищення маркетингової та кадрової безпеки в контексті ЕБП. Наукова новизна та практичне значення даної статті полягає в розробці та удосконаленні комплексної методики оцінювання ЕБП з урахуванням функціональних складових безпеки. Було введено нові функціональні складові, а саме маркетингову та організаційно-управлінську. Запропоновано порогові значення ЕБП для підприємств фізико-геологічної галузі. Також було запропоновано узагальнений перелік заходів, що покликані підвищити ефективність управління ЕБП. Перспективою подальших досліджень можуть стати розробка алгоритмів оцінювання ЕБП в рамках певної галузі з урахуванням її специфіки та особливостей, що дозволить сформувати дієвий механізм управління економічною безпекою підприємств.

Список літератури

1. Козаченко Г.В., Поножарьов В.П., Ляшенко О.М. Економічна безпека підприємства: сутність та механізм забезпечення: Монографія. – К.: Лібра, 2003. – 280с.
2. Забродский В.І., Капустин Н. Теоретические основы оценки экономической безопасности отрасли и фирмы // Бизнес-информ. – 1999. – № 13. – С. 27 – 30.
3. Шлыков В.В. Комплексное обеспечение экономической безопасности предприятия. – СПб, – 1999. – 138с.
4. Зубок М.І., Зубок Р.М. Безпека підприємницької діяльності: Нормативно-правові документи комерційного підприємства, банку. – К.: Істина, 2004. –144с.
5. Зима Л.Н., Лысенко Ю.Г. Механизмы управления экономической безопасностью стратегических объектов // Вісник ДонНУ. – 2004 – №1.
6. Довбня С.Б. Діагностика рівня економічної безпеки підприємства / С.Б.

Довбня, Н.Ю. Гічова // Фінанси України. – 2008. – №4. – С. 88-97.

7. Хома І.Б. Формування системно-комплексного підходу в оцінці рівня економічної безпеки підприємства // Вісник Національного університету «Львівська політехніка»: Проблеми економіки та управління. – 2008. – № 611.
8. Чаговець Л.О. Механізм формування стратегій стабілізації системи економічної безпеки підприємства // Вісник Національного університету «Львівська політехніка»: Проблеми економіки та управління. – 2008. – № 628.
9. Артеменко Л.П., Бебешко Д.В. Стратегічні напрямки забезпечення економічної безпеки підприємства // Проблеми системного підходу в економіці. - № 2. – 2009: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL http://www.nbuu.gov.ua/e-journals/PSPE/2009_2/Artemenko_209.htm.
10. Економіка підприємства: Підручник / За заг. ред. С.Ф. Покропивного. – Вид. 2-ге, перероб. та доп. – К.: КНЕУ, 2001. – 528 с., іл. (ISBN 966-547-748-9).